

SZÉKELY NÉPZENE ÉS NÉPTÁNC

SZERKESZTETTE
PÁVAI ISTVÁN ÉS SÓFALVI EMESE

Hagyományok Háza – Budapest
Pécsi Tudományegyetem – Pécs
Pro Énlaka Alapítvány – Énlaka

2018

A SZÉKELY KALÁKÁTÓL A CSŰRDÖNGÖLŐIG A SZÉKELY TÁNCCHAGYOMÁNY BEMUTATÁSA A 19. SZÁZADBAN¹

A székely népi kultúra a 19. században a népismereti irodalom kedvelt témája lett. A század folyamán a Székelyföldet érintő társadalmi és gazdasági problémákkal is összefüggésben sorra jelentek meg a székely gazdálkodást és kultúráját bemutató írások.² A gazdasági lapok, a korabeli népszerű sajtó,³ Résző Ensel Sándor népszokásgyűjteménye⁴, majd a század második felének, illetve a 19–20. század fordulójának államismereti-országleíró munkái⁵ más tájak, népcsoportok bemutatása mellett a székely népeletről is színes leírásokat közöltek.

Táncalkalmak a „székely kalákától” a „székely lakodalomig”

Már a legkorábbi ismertetésekben is találunk a táncművészetre vonatkozó utalásokat, táncokról, táncalkalmakról szóló hosszabb-rövidebb bemutatásokat. 1841-ben a *Magyar Gazda* hasábjain jelent meg Nagy Elek *Székely gazdálkodás* című írása, melyben a székely kalákáka egyik korai leírását adta:

„Szokásban van a székelyeknél, különösen aratáskor, az ugynevezett kalákáka-adás a’ tehetősök részéről. – Egy pár cseléd t. i. tágos szekérral megindul, ’s két három zenészszel az utcán le ’s fel járva, zene közben kiáltja: »Jertek kalákába!« A’ kinek tetszik sarlót vet vállára, ’s a’ vígszekérre felugrik, melly mihelyt önkéntesekkel megtelik, zene szóval kiviszi az aratokhoz, ’s megint visszatér a’ faluba hasonló kurjongatások közt, – s ez így tart szinte délig: ekkor az összegyűltek a’ mezőn maradnak, ’s zene mellett dolgoznak. Ilyenkor a’ munkás csak ételt kap, de ezen segítségéért a’ közelebbi vasárnap valamelyikén táncmulatság adatik, ’s a’ magát kimulatott nép így fejezi ki magát: »kalákát tánczoltunk.«”⁶

A következő évtizedekben egymást érik a „székely kalákáka” bemutatásai. Nagy Elek cikkét néhány évvel követve a *Regelő* hasábjain Etédi Gedő János ismertette a székely szokásokat, melyben a székely férfi és nő jellemzése, valamint a népviselet és a ház bemutatása után olvashatunk a játékokról, szórakozási módokról, és itt kerül szóba e táncalkalom:

„Utóljára emlitem a’ székelyeknek egy igen dicséretes és jószívűségből eredő szokásokat, az ugynevezett »kalákát«. Ezen ősi szokás abból áll, hogy az arrai meghívás után az atyafiak, szomszédok, sőt az egész falubeliek valakinek egyszerre minden fizetés nélkül dolgozni mennek, ’s így a’ meghívónak dolgát egyszerre elvégzik. ... A’ dolog’ végével a’ nehezebb munkáknál háromféle étellel ’s természetesen mézes pálinkával vendégléttetnek meg a’ segí-

1 A tanulmány az OTKA PD 109430 sz. pályázat támogatásával készült.

2 A székely népi kultúra 19. századi bemutatásáról l. KÓSA 1998, 310–319. o.

3 Ilyeneket olvashatunk például Paládi-Kovács Attila népismereti válogatásában (PALÁDI-KOVÁCS 1985, 317–361. o.).

4 RÉSZŐ ENSEL 1866.

5 SZILÁGYI 1854.; ORBÁN 1868–1873; KOZMA 1901; MALONYAY 1909.

6 NAGY E. 1841, 105. o.

tők; könnyebb munkája kalákákban, mint fonó, 's háztöltő, szénagyújtó, kendernyűvő csak lágy kenyér- pálinka- és táncczal.”⁷

Az 1854-ben Kubinyi Ferenc és Vahot Imre szerkesztésében megjelent *Magyarország és Erdély képekben* című munka székelyeket ismertető fejezete az idézett részletet – Etédi Gedőt forrásként meg is említve – újraközölte.⁸ A következő évtizedekben jól nyomon követhető, ahogyan az „ősi”, „nemzeti” szokásként bemutatott, a székely szívéllyességet és segítőkészséget igazolni hivatott, tánccal és zenével is összekapcsolódó kaláka leírása a székely kultúra népismereti bemutatásának kötelező kellékévé vált. Leírását közölte a *Vasárnapi Újság*,⁹ Réső Ensel Sándor *A magyarországi népszokások* című gyűjteménye,¹⁰ majd a 20. század elején a dualizmus korszakának nagy vállalkozásában, az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen Székelyek* című fejezetében is megjelent a táncos kaláka szokásának rövid bemutatása.¹¹

A székely kaláka mellett más székely (részben táncos) szokásokat is felfedeztek a korszak különleges, helyi hagyományokat kereső népélet-bemutatói. Láthatóan elindult egy kiválasztási és jóváhagyási folyamat, mit is tartson a korabeli (és későbbi) olvasó, általában a közvélekedés jellegzetes székely szokásoknak. Etédi Gedő Jánosnak a népélet sokféle területét és különböző szokásokat ismertető, részben helyi tapasztalatokon alapuló, sokrétű leírásából egyes szokásokat, hagyományokat emeltek ki a székely népéletet általában bemutató országleíró-népismereti gyűjtemények. Ezekben a kaláka mellett a húsvéti öntözés és – mint majd a későbbiekben látjuk – a székely lakodalom is bemutatásra érdemes székely szokásként jelent meg. Etédi Gedő János írását¹² felhasználva a *Magyarország és Erdély képekben* székelyeket ismertető fejezete¹³ a kaláka mellett a húsvéti öntözés szokását is a jellegzetes székely szokások közé emelte. A kanonizálás és egyszerre terjesztés folytatódott, amikor ugyanezek a szövegek már az utóbbira hivatkozva „Kaláka a székelyeknél” és „Székelyeknél a húsvét” címmel bekerültek Réső Ensel Sándor 1866-os, népszerű és azóta is több kiadást megért könyvébe.¹⁴

Mint említettük, a székely lakodalom is kedvelt témája lett a népéleti ismertetéseknek. A 19. században általában tapasztalható a parasztlakodalmak néprajzi bemutatásának népszerűvé válása. A székelyek „ősiként”, „nemzetiként” bemutatott hagyományai között is kiemelt helyet foglalt el e szokás, melyről a 19. század közepén a nagyközönség a *Vasárnapi Újság* hasábjain is olvashatott:

„A székelyeknek lakadalmiak is ős nemzeti szokásuk. A völegény lakadalmi gazdája, vőfélye – legközelebbi nőtelen rókona, vagy éppen testvére – kíséretében megjelenik választott

---

7 ETÉDI GEDŐ 1843, 1299–1300. o. (A kaláka korábbi ismertetése, melyre láthatóan Etédi Gedő is támaszkodott: KÁLLAY 1829, 45–46. o.)

8 SZILÁGYI 1854, 102–103. o.

9 NAGY I. 1857, 468. o.

10 RÉSŐ ENSEL 1866, 168–169. o.

11 KOZMA 1901, 265. o. A „székely kaláka” a 20. századra a falusiak tudatosan őrzött „hagyományai” közé került. Egyes falvakban előadása napjainkig szerepel a hagyományőrző programokban, mára turisztikai látványossággá is vált.

12 ETÉDI GEDŐ 1843, 1298–1299. o.

13 SZILÁGYI 1854, 102. o.

14 RÉSŐ ENSEL 1866, 264–265. o. A húsvéti székely szokások leírásai ezekben az években felbukkannak más szokásismertetésekben is. Ilyen korabeli kézirat forrásokat ismertet: PÁVAI 2010, 183–184. o.

arájánál, és ezt szülői, vagy azok helyetteseitől ünnepélyesen megkérlik. Más nap mindkét lakadalmas háznál összegyűl a násznép és elbucsztatván a vőlegényt lakadalmi gazdája szülei-, testvérei-, rokonaitól, elindulnak összeesketés végett – a katolikusok – a templomba, – ha helyben történik a hitlés; gyalog, ha más faluba kell menniük, more patrio azaz: lóháton, szekereken, zene és vig ujjongatások közt. A templomból haza menve esznek, isznak és táncolnak. ... Ez [a kikérés] alatt bejön a házba a vőlegény násznépe; a keserves hegedűszó vigadó táncznótára változik, kezdődik a tánc, és a táncoló férfiakat lopva liszttel hintezik az ott nyüzsgő szakács- és más asszonyok. A menyasszonyt a vőfély – tánc közben az ajtóhoz közelítvén – megragadja, és mintegy erőszakkal kiakarja ragadni; de leány barátnéi megfogják, s nem akarják kiengedni, kezdődik a tusa, beleelegyednek a táncoló férfiak, lányok mind; végre győz a nagyobb férfi-erő, s kiviszik az udvaron álló szekérhez...¹⁵

A fenti írás szerzője, Nagy Imre, a következő évben már önálló cikket közölt a *Vasárnapi Újság*ban a székely lakodalmi szokásokról.¹⁶ Jórészt utóbbira támaszkodott Részó Ensel Sándor székely lakodalmat bemutató fejezete.¹⁷ A Részó Ensel gyűjteményével rögzülő képen a 19. század második harmadára a kaláka, a húsvét és a „székely lakodalom” alkották a jellegzetes „székely népszokásokat”. E szokások az ezekhez hasonló módon – részben az itt hivatkozott népmiszereti munkák révén – híressé váló székely kapuval, székely házzal, székely viselettel együtt a 19. század folyamán a székely népi kultúrát reprezentáló együttessé lettek.¹⁸

A kiegészítést követően jelent meg a Székelyföld földrajzát, történetét és népi kultúráját ismertető nagy vállalkozás, Orbán Balázs hat kötetből álló Székelyföld leírása.¹⁹ E kötetek az általános székely bemutatásokat meghaladva szakirodalmi és helyi tapasztalatokon alapuló anyaggyűjtésekre támaszkodva, regionális fejezetekben ismertették a Székelyföld egyes területeinek és néprajzi csoportjainak jellegzetességeit. Orbán révén az általános „székely lakodalom” helyét elfoglalták (egyébiránt részben Részó Ensel forrásaiból is merítve) a részletes, egy-egy kistáj vagy település lakodalmi szokásait ismertető leírások. E bemutatásokban a szokáskör különböző táncalkalmi, táncos mozzanatai elevenedtek meg: a *sírató*, tánc a kikéréskor, *próbatánc*, tánc a templom előtt az esketés után, *menyasszonytánc*, koszorú letáncolása, általános tánc a lakodalmi vacsora végén, *kárlátó*.

Orbán székelyföldi köteteiben több fejezetet is szentelt egy-egy vidék lakodalmának. Az Udvarhelyszéket bemutató kötetben az oroszhegyi lakodalom leírását közölte,²⁰ melynek egyik helyi, sajátos mozzanataként a (lakodalmi) sírató szokását is leírta:

„Mátkaságkor már a lakadalom napja is meglévén határozva, e határnapot megelőzőleg 8 nappal tartják a Síratót. Ha a házasulandók egy faluban laknak, akkor az ily Síratót együtt tartják közösen, de ha külön faluban laknak, külön külön tartja mindenik. Ez a Sírató pedig

15 NAGY I. 1857, 467. o.

16 NAGY I. 1858.

17 RÉSÓ ENSEL 1866, 251–263. o.

18 A 19. századi székelykép sajátosságairól és későbbi alakulásáról l. KÓSA 1998, 312–319. o.; KÓSA 1975, 16–24. o. A 19. században leírt néprajzi jelenségek részben a fenti és a később hivatkozott írásoknak (különösen Orbán Balázs köteteinek) köszönhetően a 20. századra a helyi, lokális történelem részévé váltak. Ezek belső (helyi közösségek, illetve tagjai által) és külső (kutatás, szépirodalom, média stb.) reprezentációja a legkülönfélébb csatornákon folyt, illetve zajlik napjainkban is.

19 ORBÁN 1868–1873.

20 ORBÁN 1868, 99–104. o.

nem egyéb, mint egy tánczestély, melyre mindkét rendbeli fiatalság meghivatik, s mikor a házasulandók a fiatal léttől és fiatalságuk társaitól búcsut vesznek.”²¹

A népismertetésekben a helyi lakodalom bemutatásánál általában kiemelt szerepet kapott a menyasszonytánc mint helyi néprajzi jellegzetesség. Ebben a szellemben járt el Orbán Balázs is az oroszhegyi lakodalom bemutatásánál, amikor figyelmet szentelt e témának is:

„...a vőfény elővezeti a menyasszonyt, s egy a kiadó által tartott tányérra pénzt tevén le, megkezdi a menyasszonyi-tánczot, keveset tánczolva, e szóval: jó-akarát – átadja a másinak, ez is annyi pénzt tesz a tányérba, mennyit a vőfény, s egyet fordul, a vőfény újra elveszi és másnak adja át mindaddig, míg a gyülekezet minden férfira, fiatala-véne megtánczoltatja a menyasszonyt. A tányérba mindenki pénzt teszen, mi a menyasszony és zenészek közt osztatik fel. A menyasszony-táncz bevégeztével a táncz általánossá válik éjfél tájig, mikor szétoszlik a lakodalmas nép.”²²

Orbán oroszhegyi lakodalomleírása három évtizeddel később Benedek Elek²³ bukkan fel újra a nagyközönség számára készült, *A magyar nép múltja és jelene* című munka második, népi kultúrát ismertető kötetében. E helyi leírás egyrészt egy általánosabb „székely lakodalom” képévé nemesedett, ugyanakkor egyidejűleg a magyar nép „őseredeti” lakodalmanak példája lett. Az oroszhegyi lakodalom itt a nagy, teljes „magyar lakodalmi szokások” kép kiindulópontja, melyet Benedek más vidékek lakodalmi szokásaival kiegészítve rajzolt meg:

„Búcsút veszek az oroszhegyi lakodalomtól, megyek tovább s betekintek még más lakodalmas házakhoz is, nem azért, hogy külön-külön leírjam azokat, hisz nagyjában sok a hasonlatosság és az egyformaság nemcsak a más-más vidéki székely, de a székely- és magyarföldi lakodalomok közt is. Bepillantok azért, hogy azt, a mit nem láttam az oroszhegyi lakodalomban (melynek őseredetisége nyilvánvaló), hozzá vegyem s így lehető teljes képet adjak a mi népünk lakodalmi szokásairól.”²⁴

Orbán Balázs szintén az Udvarhelyszéki kötetben a nyikómelléki székely lakodalom leírását adta, itt is kitérve a menyasszonytáncra.²⁵ A szerző további kötetében is sorra találkozhatott az olvasóközönség az egyes székek (Csík, Háromszék, Aranyosszék) lakodalmainak leírásával. Orbán ezeken túl is számos táncos szokásra vonatkozó leírást közölt, melyek a tájak vagy települések „leírásakor” a történelmi, természeti, néprajzi bemutatások együttesébe illeszkedtek. Mint láttuk, Orbán Balázs bemutatásai a különböző népismereti munkákban a későbbiekben is felbukkantak, így a csíki székelyek farsangi táncmulatságait, a táncrendezés sajátosságait bemutató leírása is „tovább hagyományozódott”, így a 19. században Vitos Mózes csíki leírásában bukkan újra fel.²⁶

A fenti táncalkalmakat is jelentő, illetve táncos mozzanatokot hordozó szokások mellett kisebb súllyal ugyan, de további táncos hagyományokat is érintettek a korabeli népismereti leírások. Ezek között olvashatunk a fonóról/*guzsalyasról*,²⁷ arról, hogy „a székely fiatalság

---

21 ORBÁN 1868, 99. o.

22 ORBÁN 1868, 103. o. E leírást is felhasználta Benedek Elek fentebb hivatkozott írásában.

23 BENEDEK 1898, 96–107. o.

24 BENEDEK 1898, 107. o.

25 ORBÁN 1868, 105–113. o.

26 ORBÁN 1869a, 29–30. o.; VITOS 1894, 888–889. o.

27 ETÉDI GEDŐ 1843, 1294–1295. o.

legkedvesebb időtöltése” a vasárnapi tánc és a fonó,²⁸ említést tesznek a farsangi táncos mulatságokról,²⁹ továbbá a búcsú alkalmával megrendezett táncmulatságokról.³⁰

„Táncszók”

A székely kultúra megismertetése, bemutatása szempontjából a 19. században mérföldkövet jelentett Kriza János *Vadrózsák* kötete.³¹ A székely népköltést közismertté tevő gyűjtemény táncszók gazdag anyagát közölte.³² Általában a műfaj sajátosságainak megismertetése is Krizának köszönhető, aki a szövegek közlése mellett azok használatáról is tájékoztatta olvasóit:

„A székely népnél a tánczközbeni verselés eleitől fogva divatjába volt, s nem egy anya és apa a tánczos legénység sorába legelőször kilépő fiacskájához szól biztatólag: »Mondj fiam tés is valamit a táncznak!« mig egy-egy éltesebb korú férfi is az »éfiúság« táncz-ropó seregébe béállván nógatja s zaklatja a szótlan munkában izzadókat: »Szót fiak a táncznak!« Szót is adnak mindegyre a táncznak, s ha egyszer beléhevültek, ömlik a táncszó, ... A vasárnap délutáni s menyegzői tánczvigalmak mellett még főleg a fonók szolgálnak gazdag forrásul ilyes tánczmondóka-féle verseknek.”³³

Táncszókból néhány már Etédi Gedő Jánosnál is felbukkant,³⁴ majd Kriza kötetétől kezdve, mely által háromszéki és udvarhelyszéki szövegek váltak ismertté,³⁵ a táncszók sokaságát publikálták a korszakban sorra megjelenő, székely népköltészeti szövegeket közlő gyűjtemények. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény 1882-es Székelyföldi gyűjtés* kötete Benedek Elek és Sebesi Jób gyűjtéséből³⁶ közölt „táncszólamokat”, majd a sorozat új székelyföldi kötetében³⁷ jelentek meg ilyenek. Utóbbi négy évtizeddel a *Vadrózsák* után már a műfaj kikapásáról számolt be:

„Most már nem oly általánosak mint csak pár évvel ezelőtt. Némely faluban csak elvétve hallunk egyet-egyet s ezek közül is igen sok annyira trágár, hogy a toll nem türi meg. Az ügyesebb legények városra mennek szolgálni, a hol annyira megfinomul izlésük, hogy az efféle »dib-dáb semmiségeket« megvetik. Itt-ott a pap vagy bíró lebeszélése folytán hagyják el őket; úgy hogy maholnap ezek, a sok selejtesség mellett, a közvetlen érzés és éles megfigyelés kincseit rejtő verspárok végleg kihalnak. A hol még divatjuk járja, ott még most is él a Kriza által feljegyzett táncszólamok legtöbbje.”³⁸

Az 1870-es évek második felében a tudományos, néprajzi, nyelvészeti folyóiratokban is megjelent a műfaj. A *Magyar Nyelvőr* című folyóirat is több ízben közölt táncszókat, ezek

28 KRIZA 1863, 541. o.; KOZMA 1879, 93. o.; utóbbira hivatkozva: HANKÓ 1896, 55. o.; KOZMA 1901, 266. o.

29 ORBÁN 1869a, 29–30. o.; VITOS 1894, 872–875. o.

30 ORBÁN 1869a, 57. o.; ORBÁN 1869b, 181. o.

31 KRIZA 1863.

32 Maga a műfaj már megjelent Erdélyi János népköltészeti gyűjteményében is (ERDÉLYI 1846–1848.), Székelyföldről való szövegeket Kriza gyűjteménye közölt.

33 KRIZA 1863, 541. o.

34 ETÉDI GEDŐ 1843, 1268. o.

35 KRIZA 1863, 321–336. o.

36 ARANY – GYULAI 1882, 240–252. o.

37 MAILAND 1905, 359–368. o.

38 MAILAND 1905, 570. o.

között székelyföldieket is.³⁹ A részben a Kriza-kötet, részben más népköltészeti gyűjtemények révén ismertté váló táncszavak a századfordulón megjelentek Káldy Gyula millenniumi tánc történeti összegzésében,⁴⁰ és az országismereti irodalomban is helyet kaptak. Így Hankó Vilmos millenniumi Székelyföld kötetében is olvashatunk ilyeneket,⁴¹ és bekerültek az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből* Székelyföldet ismertető fejezetébe is.⁴² Végül a 19. és 20. század fordulóján közöltek táncszókat a tudományos folyóiratok már önálló tánc témájú publikációi is.⁴³ A Kriza által táncszóként megnevezett műfaj⁴⁴ a 19. században rendszeres velejárója lett a székely táncleírásoknak. A székely táncbemutatók korabeli bemutatásában a tánc közbeni rigmusok kiáltása (miközben a szerzők hangsúlyozzák, hogy a szövegek nem mindig nyomdafestéket tűrnek) mint „régis” szokás, „ős” hagyomány a székely nép ésjárását, elmésségét, költői hajlamát, tehetségét, szenvedélyét, vidámságát, humorát, tréfás vagy éppen élcelődő kedvét példázta.

„Székely táncok”

Míg a táncos szokásokra rendszeresen kitértek az egyes népismereti írások szerzői, lényegesen kevesebb volt a leírás magukról a táncokról. Legtöbbször csupán a táncok említésével, a szokásban lévő táncok megnevezésével találkozhatunk, ritka a részletesebb jellemzés. Ilyen táncra vonatkozó alaposabb bemutatást olvashatunk a *Regélő Pesti Divatlapban* 1843-ból a már hivatkozott Etédi Gedő-cikkben. Az írásban a különböző táncos szokások (*kaláka*, *hajnalozás*, fonó, húsvéti öntözés) mellett a cikkíró utalt a táncrendre (tánckezdő férfi szóló és lassú-gyors táncpárt alkotó páros tánc), említ mozgásformákat (ugrások, pattogatás, taps, csapásolás, forgatás, külön figurázás) és táncszavakat, és ezen túl megnevez táncokat, így szerepelnek az oláh- és cigánytánc, a Landerisch, Langaus. Etédi Gedő leírása szemléletes, alapos és valószínűsíthetően helyi tapasztalatokon⁴⁵ alapult:

„A’ táncz természetesen magyar; ha nem mondom is, lehet gondolni, hogy nem Veszter, Kilányi, vagy Szöllösy’ modorában, hanem igen merész szabálytalan ugrások- és hajlásokban – fő, kéz, láb és derék, mind mozgásban van. – Elsőbben igen lassan tánczolnak, csak később mennek át a’ frissibe. Ujjakkali pattogatás, tenyerök’ öszve-, ’s ismét azokkal csizmaszárók’ verése, gyakori, valamint a’ tánczközbeni eredeti verskiáltások – melyek gyakran bizony nemigen aesthetikai színűek. (Becsületesebb versek ilyenek: Erre felé ha szeretsz; ha nem bizony elmehetsz. Ide vigyázz, ne tova, itt az isten anyyala. Cseréptányér fakalán; Ma táncz lesz agyagfalván. [sic!]) Előbb csak magokra tánczolnak a’ legények, ’s csak később viszi fel mindenik a’ neki osztott leányt. – Azt jól megfogtatva, – elereszti, ki mindig tánczosa felé

---

39 T. NAGY 1878; BODÓ 1879.; KANYARÓ 1902.; SZABÓ 1910.

40 KÁLDY 1896a, 8–9. o.

41 HANKÓ 1896, 55–56. o.

42 BENEDEK 1901, 283–284. o. Később idézve.

43 BORBÉLY 1891, 245–246. o. (Itt a Bartalus révén ismert, Az én csizmám disznóbőr szöveg is.); SEPRÓDI 1909, 331. o. (Ő is idézi az Az én csizmám disznóbőr szöveget, de hangsúlyozza, hogy ez táncszó); BALÁSY 1910, 299. o.

44 Krizánál még táncmondóka néven is, másoknál: táncközbeni eredeti verskiáltások (Etédi), táncszólam (Majland), általában a 19. századi szövegekben még körülírásként is: tánc közbeni verselés (versecske, versike, rigmus).

45 Etédi Gedő János, állatorvos (1811–1860 k). Tárgyi néprajzi és folklórtematikákat is érintő írásai több helyen tartalmaznak konkrét utalásokat Etédre (PALÁDI – KOVÁCS 1985, 331. o.).

fordulva tipeg tapog, ide 's tova – vagy ha tud táncfigurákat csinál. – Táncolnak továbbá oláh és cigány-táncot és ugynevezett »Landarist«, vagy »Langusz«-t = keringő.⁴⁶

A népszokások gyűjtéséhez, ismertetéséhez hasonlóan a 19. század népismereti irodalma a táncok esetében is a különlegeset, egyben a „jellegzetest”, az adott népre, tájra jellemzőt kereste. Ezt a szemléletet tükrözi, ahogyan a *csüördögölő* tánc megjelent a korai leírásokban és a század folyamán a székely (tánc)kultúrát reprezentáló, szimbolikus táncná lett. A század végére a csüördögölőt mint jellegzetes székely táncot a legkülönbébb csatornákon keresztül ismerhette meg a tudomány és a nagyközönség. A tánc említése Orbán Baláznál 1873-ban *csüördögölő* alakban bukkant fel a hétfalusi magyarok táncalkalmainak leírásánál, ahol Orbán megjegyzi, hogy a hétfalusiak táncolják „a székelyeknél is divatos” *kalákást* vagy *csüördögölőt*.⁴⁷ Ezekben az években a szépirodalomban is feltűnt a székelyek virtuóz férfi szóló táncra. Jókai Mór az *Egy az Isten* című 1877-es regényében, egy Torockón játszódó lakodalmi jelenetben mutatta be „az igazi »csüri« székely táncot”:

„...a táncosok félreálltak a terem közepéről, s nagy kört kerítettek, mert a székely tánczához nagy tágasság kell. Egy táncossal tele van az egész táncpad. Nem hasonlít az semmi ismeretes choreographiai alkotáshoz, nem is lehet azt oly könnyen eltanulni; aczélizmok s tornászati ügyesség kell hozzá. A táncos maga dalolja a táncznótát.

»Az én csizmám disznóbűr!

Apám hozta Sitkérül,

A sitkei mesternek

Nincsen pénze szegénynek

Héj!!!!

Kicsiny nekem ez a Csür!

Kirepülök mint fűrj

Madár!«

S a közben mindig fél lábával földig leguggolva, másik lábával maga elé rug; de a sarkának nem szabad érni a földet, s ugyanekkor egy karját fellöki a légbe, a másikat csipőjére nyomja s a grotesk, hol felegyenesedő, hol összetörpülő alak, a bohókás vershez, a fintor mozdulatokhoz folyvást megtartja azt a hetyke, magába bízó, mástól semmit se váró székely komolyságot: tánc az és küzdelem egy szín alatt.⁴⁸

Az író táncleírásának konkrét forrása bizonytalan. Tudjuk, hogy Jókai ismerte és a regény írásakor felhasználta Erdély történeti, népismereti irodalmát is, meríthetett ebből a forrásból, ugyanakkor többször járt Erdélyben és saját élményei is lehettek falusi táncokról.⁴⁹ *Egy az Isten* című regényére készülve tanulmányutat tett 1876-ban Torockón és környékén, ahol ekkor táncmulatságon is részt vett.⁵⁰ A „csüri tánc” dalszövegeként idézett fenti szöveg forrása lehet Bartalus gyűjteménye, melynek első kötetében ekkorra megjelent a szöveg a

46 ETÉDI GEDŐ 1843, 1268. o.

47 ORBÁN 1873, 148. o.

48 JÓKAI 1877, V. köt. 40–41. o.

49 L. pl. SZEKERES 1969, 99–100. o.

50 SZEKERES 1969, 99–100. o. A jelenetben hegedülő zenészre vonatkozóan olvashatjuk Jókai jegyzeteiben: „A Lányi cigány énekelve, dalolva muzsikál” (JÓKAI 1967, II. köt. 63. o.), illetve regényében maga is hivatkozza úti jegyzeteit, utalva arra, hogy maga hallotta öt zenélni (JÓKAI 1877, VI. köt. 118. o.). Lányi a kutatás szerint Torockószentgyörgyön muzsikált Jókainak és társaságának az író 1876-os útja során, egy vacsora alkalmával (SZEKERES 1969, 106. o.).

később is több helyen publikált dallammal.⁵¹ Gyűjteményében a dalt Bartalus marosszéki dallamként közli, itt azonban táncra utalást nem találunk. A korai folklorisztikai irodalom felvetette, hogy a csürdöngölő/„székely csüri tánc” és az *Az én csizmám disznóbőr* kezdetű szöveg összekapcsolása Jókaitól indulna,⁵² mindenesetre a tánc köztudatba kerüléséhez, illetve a (már Bartalusnál megjelenő) szöveg terjesztéséhez mindenképpen hozzájárult Jókai regénye.

Az 1890-es évektől egyre több a székely táncokról szóló híradás. Seprődi János 1909-ben megjelent, székely táncokat bemutató tanulmányában írja, hogy a csürdöngölő az Operaház színpadán is megjelent Szabados Károly *Vióra* című balettjében.⁵³ Seprődi szerint az 1880-as évek második felében két udvarhelyszéki falusi táncos (a bögözi és a boldogfalvi bíró) csürdöngölőt táncolt a darabban. A Luigi Mazzantini koreografálta balettet valójában 1891. március 14-én mutatták be Budapesten a Magyar Királyi Operaházban.⁵⁴ A korában népszerű (1891. III. 14. és 1901. II. 27. között 40-szer játszott) balett egyébiránt szintén Jókaihoz köthető, az író *A tengerszem tündére* című elbeszélése alapján készült. A darabra vonatkozó forrásanyagban (szövegkönyv, kotta, sajtóanyag) nem találunk utalást a csürdöngölőre. Ezekből annyi derül ki, hogy a második felvonás székely lakodalmi jelenetében „székely és oláh néptáncokat táncoltak”, és hogy két falusi (a sajtó szerint háromszéki székely férfi) valóban táncolt a balettben valamilyen „székely táncot”, azonban e tánc mindenhol borica néven szerepel.⁵⁵ A főpróba után például a *Fővárosi Lapok* 1891. március 13-i számában olvashatjuk: „A második felvonásban két eredeti székely parasztember, Péter Mózes és Tóth György, fogja nemzeti táncukat „a boricat” lejteni.” A *Pesti Hírlap* ugyanezen a napon a székely lakodalmi jelenetről a következőképp számolt be: „Székely és oláh néptáncok felváltva mulattatják a közönséget. Különösen az eredeti székely Borica-tánc fog előre láthatólag nagy hatást kelteni. Ezt a táncot székely gazda: Péter Mózes és Tóth György mutatja be, kiket az intendáns [gróf

---

51 BARTALUS 1873, 99. sz. dallam. Bartalusnak az MTA BTK Zenetudományi Intézetében található kéziratából kiderül, hogy Bartalus a „sükei nóta” megjelölésű dallamot egy marosvásárhelyi tanítótól, Szentpéteri Jánostól jegyezte le. (Ezúton köszönöm Riskó Katának, hogy a kéziratban található adatra felhívta a figyelmemet.) A Jókainál idézett szöveg lehet a Bartalustól ismert stilizált változata. Bartalusnál a „sükei”, „sükéből” megnevezés a Sükö helységnevet takarja (Udvarhely vm.). Jókainak a regényhez kapcsolódó jegyzeteiben az eredeti helységnév helyett már Sütke (JÓKAI 1967, II. köt. 68. o.), majd a megjelent regényben Sitke szerepel. (Utóbbi Vas megyei település, mely helységnév Jókainak[?] ismerősebben csenghetett.) A szöveg változata később megjelent Benedek Elek és Sebesi Jób gyűjtésében is (ARANY – GYULAI 1882, 219. o.).

52 Réthei Prikkel Marián és Seprődi János 1903–1904-ben Réthei kezdeményezésére levezést folytatott a csürdöngölővel kapcsolatban (l. ALMÁSI 1976; FELFÖLDI 2010). Seprődi Rétheit informáló levelében részletesen írt a csürdöngölőről, itt kifejti, hogy az *Az én csizmám disznóbőr* kezdetű szöveget szerinte nem énekelték a tánchoz, hanem e szöveg táncszó lehet. Szerinte Jókai regénye nyomán terjedhetett el a tévhit, hogy e szöveget a csürdöngölőhöz énekelték (FELFÖLDI 2010, 332–333. o.). *Az én csizmám disznóbőr* dallammal kapcsolatban Kodály is megállapítja, hogy e dallamra a nép nem szokott énekelni, csak táncszókat kurjant rá (KODÁLY 1952, 64–65. o.). A dallamhoz l. még: TARI 2001, 54–55. o. A csürdöngölőhöz kapcsolt szöveg és dallam kapcsolatára vonatkozóan Pávai István is megjegyzi, hogy itt valószínűleg az eredetileg hangszeres dallamra utólag alkalmazták a szöveget énekelt táncszóként (PÁVAI 2003, 470. o.).

53 SEPRŐDI 1909, 328–329. o.

54 *Vióra. A tengerszem tündére*. Balett 3 felvonásban. Jókai Mór: *A tengerszem tündére* c. elbeszélése nyomán, zene: Szabados Károly, szöveg: Várady Antal, koreográfus: Luigi Mazzantini (ALPÁR 1984, 445. o.). A Vióráról l. még: GELENCSÉR 1984. 155–156. o..

55 Nyomatott szövegkönyv: SZABADOS 1891. A balett sajtóban megjelent kritikáit és partitúráját l. Budapesti Operaház Emléktár.

Zichy Géza] külön e célra hozatott fel a Székelyföldről.” Más sajtóbeszámolóiban, kritikákban is e két név⁵⁶ és a borica elnevezés szerepel. Nem tudhatjuk biztosan, hogy mit is táncolt a két székely táncos, nem valószínű, hogy ez a Hétfaluból ismert borica lett volna. Táncolhattak esetleg valamit saját falvaik hagyományos táncaiból, de a korabeli színházi gyakorlatot ismerve (illetve, mivel valószínűleg városban tanult falusi értelmiségiekről van szó) előadhattak valamilyen népies hangvételt, a „székely táncokat” reprezentálni hivatott műtáncot is.⁵⁷

Mintegy két évtizeddel Bartalus dallam- és szövegközlése, valamint Jókai regénye után, és néhány évvel a „székely táncokat” megjelenítő *Vióra* bemutatóját követően Káldy Gyula millenniumi táncörtörténeti összefoglalásában a hétfalusi borica és a szegedi kutya-kopogós társaságában a székely csürdöngölő (itt már valóban csürdöngölő néven) már a nemzeti tánc kultúrát reprezentáló „eredeti néptánc”, „kiváló népies tánc”.⁵⁸ Ugyancsak a millennium évében *A Pallas Nagy Lexikonában* szintén Káldy készített szócikket a magyar táncokról, melyben az erdélyi táncok között hivatkozik a csürdöngölőre is.⁵⁹ Káldy Gyula fenti összefoglalásai már a Bartalus által közzétett dallamot és szöveget (Az én csizmám disznóbőr) és a csürdöngölő táncot együtt tették közzé. Káldy a fenti írásokban azt is megemlíti, hogy a táncot csürben szokás táncolni.

Benedek Elek 1898-ban megjelenő, már hivatkozott népismereti kötetében kora székely lakodalmanak bemutatásakor a modernizáció és az újabb divat előretörésén sajnálkozik, itt említve, hogy a „pusztuló” körmagyar mellett hódít a francia négyes és a csürdöngölő, és hogy utóbbit, a „székely nép e sajátságos, speciális táncát” együtt táncolják a keringővel.⁶⁰ Benedek lakodalmi élményeit hivatkozva mutatja be a csürdöngölőt, az „igazi”, „ősi” székely táncot:

„Itt még igazi karakterében láttam az ősi székely táncot, a csürdöngölőt. A menyasszonyra nézve ez a tánc jóformán pihenő, ő alig tipeg, a férfi járja, hányva-vetve a szemkápráztató figurákat. S itt láttam azt is, hogy a csürdöngölő az a tánc, a melyet nem lehet megtanulni. A jó csürdöngölős táncos születik, mint a költő. Egy e táncnak a karaktere, de a figurák ezerfélék, a pillanat ihlete adja a táncosnak a különféle figurákat. A nótára figyel s szinte azt lehet mondani, hogy a láb a figurákat a cigány ujjával egyformán csinálja. Néha azt hiszed, hogy a táncos lába, a térden alól, kicsavarodik s abban a pillanatban rátoppant a padlóra, hogy csak úgy döng belé. Kicsi fiúkon, 8-10 éveseken láttam, hogy erre a táncra valóban születni kell. Csipőre tett kézzel, hátra szegzett fejjel, módosan kirakták a figurákat s mindig mást és mást, sokat olyat, mit többé talán soha meg nem csinálnak. Olyan ez a tánc, mint a népdal. Megszületik négy sor, aztán megint négy és jön hozzája sok, sok strófa s mire a végére jut, az eleje elfelejtődik. Születik és meghal, hogy más formában újra szülessék. Ezt a táncot talán még a vasút sem pusztítja el... De ha a vasút még nem is pusztította el s talán

56 A két táncosról nevükön kívül és hogy a sajtó szerint háromszékiek, a darabra vonatkozó forrásokban nincsenek további információink. Más irodalmakból tudunk Péter Mózes 1870-es szörcei (Háromszék vm.) születésű református tanárról (SZINNYEI 1905.); ZOVÁNYI 1977, 472. o.) és Tóth György 1871-es bölöni (Háromszék vm.) születésű unitárius bíróról (SZINNYEI 1914.); ZOVÁNYI 1977, 653–654. o. 1890 körül mindketten Kolozsváron tanultak. Kérdés, hogy valóban ők szerepeltek-e, illetve hogy más erdélyi, falusi vendégszereplők (esetleg Hétfaluból) lehettek-e a darabban. Utóbbira utalhatnak a korabeli plakáton a szereplők között felsorolt „Boricza-táncosok”, „kukák”.

57 Utóbbira utalt maga Seprődi is, illetve erről és a darabról l. még KÖNCZEI 2009, 88–89. o.

58 KÁLDY 1896a, 6–7. és 9. o. és 13. 14. sz. kotta.

59 KÁLDY 1896b, 184. o.

60 BENEDEK 1898, 96. o.

nem is pusztítja el a csürdöngölőt, a mai székely lakodalom (s ugyanezt mondhatjuk az egész országra) csak töredékes emléke a réginek.”⁶¹

Szintén Benedek Elek révén találkozhatott a csürdöngölővel mint jellegzetes székely tánccal az olvasó *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* erdélyi kötetében. A székelyek néprajzi ismertetésében Kozma Ferenc az ekkorra kialakult kánonnak megfelelően bemutatta más népi jellegzetességek, pl. az építkezés, a lakáskultúra mellett a székely kalákát, a guzsalyast és a lakodalmat is.⁶² Itt a csürdöngölő már az újonnan épült ház, csűr földjének ledöngölésére szolgáló táncként jelent meg.⁶³ Ugyanitt Benedek Elek székely népköltészetéről szóló írásában a székely nép jellemrajzával összekapcsolva, a már jól ismert szöveg kíséretében (itt táncszóként más szövegekkel együtt) megjelent a csürdöngölő leírása is:

„...tánczközben nagyokat ütvén tenyerével a csizmaszárára, vidám, csipkedő versikéket kurjongat. Ha megszólal a muzsika, alig bír tánczos kedvével; úgy kirakja a csürdöngölő figuráit, hogy nincs az a tánczmester, a ki ezt utána csinálja, s közben rímes táncszókban rikkantja ki érzelmeit.

Kicsi nekem ez a csűr,
Kirepülök, mint a fűrj.
Kicsi nekem ez a ház,
Majd kirugom a falát.

Kedves ingerkedéssel bízattja a cigányt:

Húzzad, cigány, disznót adok,
– Nem túrja föl az udvarod!

A táncz hevében gyakran szíve titkát is elrikkantja. Mindmeggannyi szerelmi vallomások e versecskék:

Ó de ügyes, ó de jó,
Ó de kedvemre való!
Piros orca, fekete szem,
Ez engem a földbe teszen
Ha ezt el nem vehetem:
Nem ihatom, ehetem,
Magamat eltemetem.

Szóval, tánczközben sem nyughatik a székely népnek mindig munkálkodó lelke; a népköltésnek értékes gyöngyei merülnek föl ebben a fajtában is.”⁶⁴

---

61 BENEDEK 1898, 96. o.

62 KOZMA 1901.

63 KOZMA 1901, 273.o.

64 BENEDEK 1901, 283–284. o.

A korai bemutatások a csüördögölő esetében legtöbbször virtuóz egyéni férfitáncról szólnak.⁶⁵ Ritkábban találkozhatunk e névvel páros tánc megnevezéseként,⁶⁶ itt azonban hangsúlyozzák, hogy a férfi külön figurázása a jellemző.

A csüördögölő mellett a 19. század folyamán más székely táncok is felbukkantak a népismereti írásokban, előbbivel ellentétben azonban ezek közel sem tettek hasonló hírnévre szert. Helyenként a székelyek jellegzetes táncaként mutatták be a párnás táncot is. A tánc egyik korszakunkból származó, időről időre hivatkozott leírása Kriza *Vadrózsák* kötetében található. A Puszta malomba, Cserfa gerenda... kezdetű, Kriza által párnás táncdalként közölt szöveg jegyzetében a táncnak következő leírását olvashatjuk:

„Ezen dal közben az ifjak körbe állanak, a melynek közepén egy ifjú áll kezében párnát tartva és szemléltetve köröskörül, míg a körből kiválasztván egy leányt a párnát elébe teszi és arra térdepel; mire a leálynak is le kell térdepelni, választója csókját elfogadni, aztán a párnával a kör közepébe kiállni az ifju helyébe, körülszemlélődni s a fennirt módon a körbeli ifjak közül egyet választani...”⁶⁷

A táncot a csüördögölővel együtt Jókai is szerepeltette a már említett *Egy az Isten* című regény lakodalmi jelenetében, vánkostánc néven. Jókai bemutatásában Lányi cigány a *Zsidó! Zsidó! Mi van eladó?* kezdetű dalt énekelte és hegedülte a tánchoz.⁶⁸

Más táncok nevei is felbukkantak a korabeli leírásokban, találunk itt hagyományos táncokra utalásokat (oláh tánc, cigány tánc⁶⁹, lassú cigány nóta, csárdás), általában hagyományos páros táncokra (helyenként ezek is csüördögölő néven⁷⁰). Kriza kötetéből kiderül, hogy három táncot táncoltak, ezek között szerepelt a „lassú cigány nóta” is.⁷¹

65 JÓKAI 1877, V. köt. 40–41. o., vagy később SEPRÓDI 1909, 328–331. o. Nem nevez meg csüördögölőt, de tánckezdő szülő férfitáncról tudósít Kriza egyik beküldőjének, Tiboldi Istvánnak (Székelyszentmiklós, 1793 – Kiskede, 1880, tanító, költő), a 19. század első felére vonatkozó beszámolója: „Még ez órában is jól emlékezem arra, hogy midőn kiskoromban táncvizigalomban valék falunkban (Sz.-Miklóson) [Székelyszentmiklós], el-eljőve oda a szomszéd M. [valószínűleg Medesér] faluból tíz vagy tizenkét az időben híres tánczu legény is, mind hosszú báránybőr sapkával, egyet kettőt kivéve mind sarkantyús csizmával. Ezek táncoltak aztán párosan is, ki leálynnyal, ki ifju nővel. Egy-egy nótát eljártak csak úgy magokra társ nélkül is verve össze sarkantyujokat, közbeközbe mondogatva rövid szerelmi versecskéket is. Volt csengés pengés, bongás. Kitétek magokéit istenigazában. E tánczosok közül (56 év után) három ma is jó erőben él a szomszéd faluban.” (KRIZA 1863, 542–543. o.)

66 BENEDEK 1898, 273. o.; KOZMA 1901, 273. o.

67 KRIZA 1863, 121. o.

68 JÓKAI 1877, V. köt. 44. o.

69 „oláh- és cigánytánc” (ÉTÉDI GEDŐ 1843, 1268. o.); „Egyszerű népdal-formákat, régi énekecskéket gyakran dalolnak is többen egyszerre, kivált a mikor úgynevezett lassú cigány nótára tánczolnak.” (KRIZA 1863, 541. o.); csárdás (VITOS 1894, 928. o.).

70 KOZMA 1901, 273. o.

71 „Álljon itt végül Tiboldi István urnak hozzánk küldött leveléből néhány sor, mely a nemrég mult vitorabszerű táncvilágot tartja szemelőtt. [...] »Minden osztálybeli tánczos rendszerént három három nótát jár el egymásután, melyeknek többnyire ketteje magyar, a más lassú cigány nóta. Ha tágasabb a tánczó szoba, legények, házások több számmal felállnak egyszerre táncolni. Sok van, ki ilyenkor a táncot jártában mondogat apró versecskéket szenvedélyesen, ha szinte csonkabonkán is.» KRIZA 1863, 542. o.

Különösen a 19. század végi, 20. század eleji leírásokban bukkannak fel a korabeli divatos európai és hazai társastáncok (landaris, langaus, francia négyes, keringő, körmagyar).⁷² Míg a reprezentációkban a csürdöngölő a középpontba kerülve a székely kultúrát szimbolizáló, sőt a millennium környékén a nemzeti tánc kultúrát reprezentáló táncvá vált, addig a kevésbé sajátosnak, kevésbé egzotikusnak tűnő hagyományos páros táncok, illetve a divatos társastáncok ekkor nem kerültek be a „jellegzetes” „székely táncok” sorába. Mint fentebb láttuk, a táncok említése (különösen a csürdöngölő) leggyakrabban a székelyek jellemrajzához kapcsolódóan kapott helyet. A korszakra jellemző szemlélethez (egy-egy nép, népcsoport jellemének a megrajzolására való törekvés) illeszkedően a székelyek bemutatásainak is állandó kelléke volt a hol hosszabb, akár oldalakat megtöltő, hol rövidebb, néhány szavas, pár mondatos népkarakterológia. A szokások és táncok leírásai ezekhez a jellemrajzokhoz szervesen kapcsolódtak, a bemutatott „lelki alkat”, „népjellem” illusztrációjaként is szolgáltak.

A szöveges leírások mellett néhány helyen a „táncos” székelyek képei is megjelentek a 19. századi leírások illusztrációiként. A már idézett, 1854-ben megjelent *Magyarország és Erdély képekben* című kötetben látható az a kép, melynek ugyan csupán a háttérben húzódik meg egy táncos jelenet, ugyanakkor a kompozíció maga is tanulságos. A Székely népviselet című népeletképen – e műfaj igen népszerű a korabeli sajtóban és általában a népviseleti irodalomban – egymás mellé került a székely viseletben ábrázolt kis csoport, a székely ház és a székely kapu, mely alatt/mögött feltűnnek a székely táncosok.⁷³ Néhány évvel később *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* sorozat lapjain újra meglevenedett a székely népviselet, valamint feltűnt a táncba induló székely pár képe is.

A 19. század végén, 20. század elején – mint helyenként utaltunk is rá – a nagyközönségnek szánt népviseleti irodalom mellett már feltűntek az önálló, tudományos igényű néprajzi leírások is a székely táncokról.⁷⁴ Seprődi János a szülőfaluja, a marosszéki Kibéd táncainak korát megelőző színvonalú folklorisztikai bemutatásával (pl. a helyi táncnevek és az általuk jelölt táncok kapcsolatának felismerésével, a táncciklus leírásával) és Balásy Dénes *Régi székely nóták és táncok* című tanulmányával a Székelyföld táncfolklorisztikai feltárásának már újabb korszakát nyitották meg.⁷⁵ Ezekkel egy időben már készült, ám majd csak a két világháború között jelent meg Réthei Prikkel Marián jórészt korábbi leírásokra, szöveges forrásokra támaszkodó tánc történeti monográfiája. Utóbbi a székely csürdöngölőnek mint „vidéki táncnak” külön fejezetet⁷⁶ szánt, ismét kiemelve ezt mint jellegzetes vidéki táncot. Részben Réthei írása is tovább éltette a „székely táncok” 19. században kialakuló képet, mely majd a 20. század folyamán is a legkülönfélébb csatornákon terjed.

---

72 „landaris”, „langusz” (ETÉDI GEDŐ 1843, 1268. o.); a századvégen: körmagyar, francia négyes, keringő (BENEDEK 1898, 96. o.). Utóbbiak majd Seprődinél is: SEPRŐDI 1909, 325. o.

73 KUBINYI – VAHOT 1854, 100. o. után. Ugyanez a jelenet (székely kapu mögött táncoló székely párok) tűnik fel majd pl. a Nyíró József regényéből készült, a székely népeletet meglevenítő, *Úz Bence* című filmben. (Úz Bence, 1938, r. Cseperghy Jenő)

74 BORBÉLY 1891; VERESS 1905; l. még következő lábjegyzetet.

75 SEPRŐDI 1909, 328–331. o.; BALÁSY 1910., 296–299. o.

76 RÉTHEI PRIKKEK 1924, 182–193. o.

1. kép Klimkovics: Székely népviselet, 1854.
(Kubinyi Ferenc – Vahot Imre: *Magyarország és Erdély képekben* IV. 100. oldal után)

Felhasznált irodalom

ALMÁSI ISTVÁN

1976 Réthei Prikkel Marián levelei Seprődi Jánoshoz. In: *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, XX/2. 1976. 199–203.

ALPÁR ÁGNES

1984 Az Operaház 100 éves műsora. In: szerk. STAUD GÉZA *A budapesti Operaház 100 éve*, Zeneműkiadó. 441–492.

ARANY LÁSZLÓ – GYULAI PÁL szerk.

1882 *Székelyföldi gyűjtés*. Gyűjtötte Kriza János – Orbán Balázs – Benedek Elek – Sebesi Jób, Budapest, Athenaeum. (Magyar népköltési gyűjtemény. Új folyam, 3.)

BALÁSY DÉNES

1910 Régi székely nóták és tánczok. In: *Ethnographia*, XXI. 1910. 42–47, 172–174, 296–300.

BARTALUS ISTVÁN

1873 *Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény I.*, Budapest, Tettey Nándor és Társa.

BENEDEK ELEK

1898 *A magyar nép multja és jelene II. A bölcsőtől a sírig*. Budapest, Athenaeum.

BENEDEK ELEK

1901 Népköltészet. In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország VII.*, Budapest, Magyar Királyi Államnyomda. 279–283.

BODÓ ÁDÁM

1879 Táncszók [Udvarhely megye]. In: *Magyar Nyelvőr*, VII/11. 1879. 527.

BORBÉLY SÁNDOR

1891 Az aranyosszékiek tánca. In: *Ethnographia*, II/6. 1891. 243–246.

ERDÉLYI JÁNOS

1846–1848 *Magyar népköltési gyűjtemény, Népdalok és mondák I–III*, Pest, Beimel József.

ETÉDI GEDŐ JÁNOS

1843 Székely szokások. In: *Regélő Pesti Divatlap*, 1843. 39. sz. 1220–1228, 40. sz. 1262–1270, 41. sz. 1294–1302.

FELFÖLDI LÁSZLÓ

- 2010 Réthei Prikkel Marián és Seprődi János levelezése. In: szerk. FELFÖLDI LÁSZLÓ – MÜLLER ANITA *Hagyomány és korszerűség. Pesovár Ernő emlékezete*. Budapest, Zenetudományi Intézet. 321–343.

GELENCSÉR ÁGNES

- 1894 Balettművészet az Operaházban 1884–1919. In: szerk. STAUD GÉZA *A budapesti Operaház 100 éve*, Zeneműkiadó. 151–164.

HANKÓ VILMOS

- 1896 *Székelyföld*, Budapest, Lampel.

JÓKAI MÓR

- 1877 *Egy az Isten*, I–V, Budapest, Athenaeum.

JÓKAI MÓR

- 1967 *Följegyzések*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

KÖNCZEI CSILLA

- 2009 *Kulturális identitás, ritus és reprezentáció a Brassó megyei Háromfaluban. A borica*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.

KANYARÓ FERENC

- 1902 Székely táncszók és elmés mondások a 18. századból. In: *Ethnographia*, XIII/10. 1902. 459–463.

KÁLDY GYULA

- 1896a *A régiebb és újabb magyar táncokról, 1577–1848*, Budapest, Athenaeum.

KÁLDY GYULA

- 1896b Magyar táncok. In *A Pallas Nagy Lexikona XII.*, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. 183–185.

KÁLLAY FERENC

- 1829 *Historiai értekezés a' nemes székely nemzet' eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a' régi időkben*, Nagyenyed, Fiedler Gottfried.

KODÁLY ZOLTÁN

- 1952 *A magyar népzene*, Budapest, Zeneműkiadó.

KOZMA FERENC

- 1879 *A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota*, Budapest, Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet.

KOZMA FERENC

1901 A székelyek. In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben. Magyarország VII.*, Budapest, Magyar Királyi Államnyomda. 261–279.

KÓSA LÁSZLÓ

1975 Néprajzi csoportok és tájak a magyar népismeretben. In: KÓSA LÁSZLÓ – FILEP ANTAL *A magyar nép táji-történeti tagolódása*, Budapest, Akadémiai Kiadó. 7–51.

KÓSA LÁSZLÓ

1988 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*, Budapest, Planétás.

KRIZA JÁNOS

1863 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*, Kolozsvár, Stein János Erd. Muz. Egyleti Könyvtár Bizománya.

KUBINYI FERENC – VAHOT IMRE

1854 *Magyar- és Erdélyország képekben IV.*, Pest, Emich Gusztáv Könyvnyomdája.

MAILAND OSZKÁR szerk.

1905 *Székelyföldi gyűjtés*, Budapest, Athenaeum, 1905. (Magyar népköltési gyűjtemény. Új folyam, 7.)

MALONYAI DEZSŐ

1909 *A magyar nép művészete II. A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete*, Budapest, Franklin-Társulat.

NAGY ELEK

1841 Székely gazdálkodás. In: *Magyar Gazda*, I/7. 1841. 99–107.

NAGY IMRE

1857 A vitéz székely nemzet részletesb ismertetése. In: *Vasárnapi Újság*, 1857. október 25. (43. szám.) 454–455.; 1857. november 1. (44. szám.) 467–469.

1858 Székely lakodalmi szokások. In: *Vasárnapi Újság*, 1858. augusztus 15. (33. szám.) 391–392.; 1858. augusztus 22. (34. szám.) 401–403.

ORBÁN BALÁZS

1868 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*, 1. Udvarhelyszék, Pest, Ráth Mór Bizománya.

1869a *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*, 2. Csík-szék, Pest, Ráth Mór Kiadása.

1869b *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*, 3. Háromszék, Pest, Ráth Mór Kiadása.

1870 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*, 4. Marosszék, Pest, Ráth Mór Kiadása.

- 1871 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*, 5. Aranyosszék, Budapest, Tettey Nándor és Társa Bizománya.
- 1873 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*, 6. Barcaság, Budapest, Tettey Nándor és Társa Bizománya.

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

- 1985 *Magyar tájak néprajzi felfedezői*, Budapest, Gondolat.

PÁVAI ISTVÁN

- 2003 Hangszeres-énekes dallamváltozatok műfaji-táji megoszlásban. In: *Zenatudományi Dolgozatok 2003/ II.* 469–486.
- 2010 19. századi havasalföldi és székelyföldi adatok a magyar tánc kultúrájáról. In: szerk. FELFÖLDI LÁSZLÓ – MÜLLER ANITA *Hagyomány és korszerűség a néptánc kutatásban. Pesovár Ernő emlékezete*, Budapest, MTA Zenatudományi Intézet. 177–185.

RÉSŐ ENSEL SÁNDOR

- 1866 *Magyarországi népszokások*, Pest, Kugler Adolf.

RÉTHEI PRIKKEL MARIÁN

- 1924 *A magyarság táncjai*, Budapest, Studium.

SEPRÓDI JÁNOS

- 1909 *A székely táncokról*. In: *Erdélyi Múzeum XXVII/4.* 1909. 323–334.

SZABADOS KÁROLY

- 1891 *Vióra. A tengerszem tündére. Ballet 3 felvonásban*, Budapest, Neumayer Ede Könyvnyomdája.

SZABÓ DEZSŐ

- 1910 Verses mondások [Csíkszentdomokos], In: *Magyar Nyelvőr XXXIX/7.* 1910. 335.

SZEKERES LÁSZLÓ

- 1969 *Torockó regénye, Jókai forráshasználatához*, In Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve 8 (1969–1970). 95–116.

SZILÁGYI SÁNDOR

- 1854 *A székelyek*. In szerk. KUBINYI FERENC – VAHOT IMRE *Magyar- és Erdélyország képekben IV. köt.* Pest, Emich Gusztáv Könyvnyomdája. 100–104.

SZINNYEI JÓZSEF

- 1891-1914 *Magyar írók élete és munkái I–XIV*, Budapest, Hornyánszky.

T. NAGY IMRE

- 1878 *Táncmondókák [Csík-sz.-Király]*, In: *Magyar Nyelvőr*, VII/6. 284.

TARI LUJZA

2001 *Kodály, a hangszeres népzene kutatója*, Budapest, Balassi Kiadó.

VERESS GÁBOR

1905 *A székelyek zenéje*, In: *A nagyenyedi ev. ref. Bethlen-kollégium 1904-5. évi értesítője*, Nagyenyed.

VITOS MÓZES

1894 *Csikmegyei Füzetek, Adatok Csikmegye leírásához és történetéhez*, Csíkszereda, Györgyjakab Márton.

ZOVÁNYI JENŐ

1977 *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodája.

19th century Memories of the Szekler Dance-Tradition

19th century state-knowledge represents an important source for the folklore-history, as well as for the research of the history of folk dances and the examination of entertainment. These works (the Austrian-Hungarian Monarchy in words and pictures, or Orbán Balázs's work, Description of the Szeklerland) all mention a lot of longer or shorter specifications and illustrations within the topic of the traditional dance-culture.

The paper presents new data of the above mentioned sources concerning the Szeklerland.